

Софія Клочко

аспірант кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна
ORCID: 0009-0009-5066-7384
E-mail: *sophi.kklo@gmail.com*

НАРАТИВ ЯК ЗАСІБ ПЕРЕТВОРЕННЯ ТРАВМАТИЧНИХ ДОСВІДІВ

Анотація: розглянуто поняття “нарративної терапії”, проаналізовано різноманітні дослідження та роботи присвячені вивченню нарративного підходу в практичній діяльності. Сформульовано переваги використання нарративного методу у психологічній діяльності, а також описано недоліки, з якими може зіткнутися фахівець під час використання даного методу в роботі.

Ключові слова: нарратив; нарративна психологія; історії травм; нарративна психотерапія.

Sofia Klochko

graduate student of the department of pedagogy and psychology of social systems management by the academician I. Zyazyun, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine
E-mail: *sophi.kklo@gmail.com*

NARRATIVE AS A MEANS OF TRANSFORMING TRAUMATIC EXPERIENCES

Abstract: This publication discusses the concept of “narrative therapy”, analyzes various studies and works devoted to the study of the narrative approach in practice. The advantages of using the narrative method in psychological activity are formulated, and the disadvantages that a specialist may face when using this method in his/her work are described.

Keywords: narrative; narrative psychology; trauma stories; narrative psychotherapy.

Sofia Klochko

An extended abstract of the paper on subject of:
“Narrative as a means of transforming traumatic experiences”

Problem setting. The study of issues related to narrative psychology remains relevant, as it opens up opportunities for psychological professionals to study the impact of new realities on mental well-being and helps people find meaning and orientation in the modern world through stories about their own life stories. Developed narrative competence, from the point of view of the service recipient, allows them to constructively express their emotions and experiences, promotes the development of self-awareness and the establishment of connections between events in their lives, which in turn can facilitate the process of self-knowledge and psychological growth of the individual.

© Софія Клочко, 2023

Narrative psychology itself is relevant because it allows for a deeper understanding of human experience through narratives and stories, contributing to the development of insights into mental health, identity, and interpersonal relationships. One of the problems with narrative therapy is that it is a relatively familiar and at the same time new method, and is still in the process of being developed and further used in practice. Another problem is that narrative therapy requires a high level of skills and competence from the therapist. The therapist must be able to understand the client's narrative, help the client create new narratives, and support the client in the process of change. Also, narrative therapy may not be appropriate for some clients. For example, clients who do not have the ability or desire to create narratives may not benefit from narrative therapy.

Recent research and publications analysis. *That have begun to address this issue and on which the author relies has shown that narrative is most often used in the form of storytelling (the art of using certain stories to convey information, creating emotional connections and calling for certain actions), which can be traced in the works of such researchers as Michael White and David Epston ("Narrative Means to Therapeutic Ends"), Dr. Stephen Asatsa (using storytelling as one of the tools for processing grief). In the domestic space, the narrative method was used in the psychological works of G. Abanina, G. Goncharova (Sklyarova), S. Karskanova (the use of narrative in the socio-psychological diagnosis of personality, the use of narrative psychotherapy for the diagnosis of socio-psychological readiness to defend the Motherland through the projective methodology "Me and My Country"), K. Miliutina (the use of narrative therapy methods in work with refugees and IDPs), G. Mironenko (the use of narrative methods in psychological rehabilitation).*

Highlighting previously unsolved parts of the general problem, *to which this article is devoted. The analysis of scientific publications and research on the use of*

narrative methods in the work of a psychologist has made it possible to determine that there may be various forms and methods of using narrative methods. Most often, this method is used in the form of storytelling. Much attention is paid to the features and advantages of using narrative in psychological practice, without taking into account the disadvantages and focusing exclusively on its advantages.

The purpose of the article is to examine the narrative approach and its impact on trauma processing. To highlight the ways in which narratives can be used in therapy to process traumatic experiences. Revealing the existing advantages and disadvantages that a psychological professional may face when using them in their work with clients.

Discussing the prospects for research in this area and possible challenges.

Paper objective. *The purpose of the article is to consider the narrative approach and its impact on trauma processing, to highlight the ways in which narratives can be used in therapy to process traumatic experiences; to reveal the existing advantages and disadvantages that a psychological professional may face when using them in work with clients; to discuss the prospects for the development of research in this area and possible challenges.*

Paper main body. *Narratives can be used to process and transform traumatic experiences through a process called "narrative therapy" or "story therapy". This approach helps survivors of traumatic events to tell their own story, understand and process the trauma, and develop new ways of responding to fears and suffering. In this approach, the client is seen as the expert of his or her own life, and the psychologist is in the position of a "non-expert" interested in the client's story. The idea is that the problem is separated from the individual, and the individual has the necessary resources and competencies that can help him or her solve his or her own difficulties. According to the research of Goncharova (Sklyarova), the*

important principles are genuine curiosity on the part of the therapist and his sincere desire to ask questions to which he really does not know the answer, and therefore is ready to hear and accept anything. The therapeutic conversation can take any direction, there are always many possible paths (there is no one "correct" course of conversation known to the specialist as an expert); the person consulting a specialist plays a significant role in determining the course of the therapeutic process [8].

In addition to the client's expertise, the position of the specialist also plays a major role. The psychologist, for his or her part, should ask questions from a non-expert position, without imposing any methods or solutions on the client that he or she considers correct. The counselor constantly asks the client to choose from several possible alternative directions for the development of the conversation the one that is most suitable, interesting, promising, and useful. Adherence to this strategy allows the individual to feel like the "author of his or her life." As a result, a person realizes what is important to him or her in life through the stories they tell, realizes their own values, principles, views, desires, and thus takes responsibility for their life. Narrative psychology also aims to create new stories, discover alternatives, and enable people to feel a sense of choice.

Narrative therapy focuses on exploring how experience triggers expectations and how expectations then reshape experience through the creation of stories. In other words, life stories act as filters that separate those experiences or feelings that do not fit the storyline from what the client perceives as the true experience of their life. If they cannot be filtered out, the events are distorted until they fit into the main storyline [2].

In her work, Goncharova (Sklyarova) identified the main two principles on which narrative practice is based when providing psychological assistance to people in crisis life situations - the 1st principle: all human thoughts and behavior exist in certain cultural contexts that give them special meaning and significance; people's view of the world is

formed through a complex, often unconscious processes of "sifting" through their own experience and choosing those elements that best fit the dominant life story [8].

The 2nd principle is that narrative psychotherapists do not solve the client's problems. They are interested in the activity of the person, in the person's comprehension of his or her own story and in bringing themselves to their own conclusions, in the possibility of expanding the range of choices [8].

In addition, there are other ways in which narratives can be used in therapy to process traumatic experiences, as presented below (Fig. 1).

Thus, narrative therapy allows trauma survivors not only to overcome past difficulties but also to create a new meaningful narrative for their lives. It helps clients move from a sense of powerlessness to a sense of control and hope for the future.

However, like any method, narrative psychology may be ineffective in certain situations or with certain clients, depending on a number of factors. First of all, this method may not be effective enough if the client lacks language competence. This means that if the person seeking help does not have sufficient linguistic or literary competence, he or she may have difficulty creating or understanding narratives. This method can also be less effective if overused or if the person is not able to analyze the stories, which can lead to over-identification with the stories and underestimation or ignoring the real problems.

It should also be noted that in addition to narrative competence on the part of the client. In some cases, for example, with a high level of trauma or emotional unavailability, a person may not want to or be able to share their story. In this case, the method of narrative psychology may be ineffective and require other approaches, such as, for example, body sensation therapy or art therapy. Another situation in which this method may be ineffective is when psychological problems may require other treatments, such as pharmacotherapy or cognitive behavioral therapy, and the

narrative psychology method may not be effective in such cases.

The narrative method will be especially ineffective if the individual lacks trust in the therapist. If the client does not trust the therapist or does not feel connected to the therapist, he or she may be reluctant to share personal information through the narrative method.

In addition to the examples described above, in some cases, cultural or social constraints may also affect the effectiveness of the narrative method. Some cultures or social groups may have their own norms and values that make it difficult to use the narrative approach. For example, in some cultures, open expression of emotions may be considered unacceptable.

***Conclusions of the research.** Despite the current problems with the development and dissemination of narrative therapy, this method is effective in solving a wide range of problems. Narrative therapy remains a new method that*

is still evolving and may become even more effective and accessible in the future.

For science, narrative can bring novelty in the form of the possibility of researching and understanding human experience from the perspective of individual stories. This can further enrich modern psychological theories with more personalized ones, lead to the development of more effective approaches in therapy, personality development, and understanding of interpersonal relationships, as well as affect the use of AI. The prospects for studying narrative therapy are that additional research on narrative therapy will help increase confidence in this method. Developing tools to assess the narrative competencies of therapists will help ensure the high quality of narrative therapy. Developing methods that allow narrative therapy to be used to work with clients who do not have the ability or desire to create narratives will help make narrative therapy more accessible to more people.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Вивчення питань, присвячених нарративній психології, залишається актуальним, оскільки це відкриває можливості фахівцям психологічної галузі вивчати вплив нових реалій на психічне благополуччя та допомагає людям знаходити сенс і орієнтацію в сучасному світі через розповіді про їхні власні життєві історії. Розвинена нарративна компетентність, з точки зору отримувача послуг, дозволяє конструктивно висловлювати власні емоції та досвід, сприяє розвитку самосвідомості та встановленню зв'язку між подіями у житті, що може полегшити процес самопізнання та психологічного зростання самої особистості.

Сама нарративна психологія є актуальною, оскільки вона дозволяє глибше розуміти людський досвід через оповіді та історії, сприяючи розвитку інсайтів у сфері психічного здоров'я,

ідентичності та міжособистісних відносин. Однією з проблем нарративної терапії є те, що даний метод відносно знайомий і одночасно новий, і ще знаходиться в процесі опрацювання та подальшого використання у практичній діяльності. Іншою проблемою є те, що нарративна терапія вимагає від терапевта високого рівня навичок і компетенції. Терапевт повинен бути в змозі розуміти нарратив клієнта, допомагати клієнту створювати нові нарративи і підтримувати клієнта в процесі зміни. Також нарративна терапія може бути невідповідною для деяких клієнтів. Наприклад, клієнти, які не мають здатності або бажання створювати нарративи, можуть не отримати користі від нарративної терапії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Показали, що частіше всього нарратив використовують у вигляді storutelling (мистецтво використання певних історій для передавання

інформації, створення емоційних зв'язків і заклик до певних дій), що можна прослідкувати у роботах таких дослідників Michael White та David Epston (“Narrative Means to Therapeutic Ends”), Dr. Stephen Asatsa (використання розповіді (storytelling) як одного з інструментів опрацювання горя). У вітчизняному просторі метод наративу використовували у психологічній роботі Г. Абаніна, Г. Гончарова(Склярова), С. Карсканова (питання використання наративу в соціально-психологічній діагностиці особистості, використання наративної психотерапії для діагностики соціально-психологічної готовності до захисту Вітчизни за посередництва проєктивної методики “Я і моя Країна”), К. Мілютіна (використання методів наративної терапії у роботі з біженцями та ВПО), Г. Мироненко (використання методів наративу під час психологічної реабілітації).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Проведений аналіз наукових публікацій та досліджень використання методів наративу у роботі психолога дозволив визначити, що можуть існувати різноманітні форми і способи використання його методів.

На сьогодні у напрямку наративної психології існують різноманітні проблематичні аспекти, які вивчаються та обговорюються науковцями. Наприклад, одне з таких питань, це культурний аспект, оскільки завжди існує ризик неправильного тлумачення наративних методів у різних регіонах. А також відсутність певних стандартизованих методів дослідження та терапії, що може призвести до труднощів у порівнянні результатів різних досліджень та обмежити можливість широкого впровадження методу наративу в психологічну практику.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у розгляді наративного підходу та його впливу на опрацювання травми, висвітлення способів, як саме можуть бути

використані наративи в терапії для обробки травматичних досвідів; розкритті існуючих переваг та недоліків, з якими можна зіткнутися фахівцеві психологічної галузі, використовуючи їх у роботі з клієнтами; обговоренні перспектив розвитку досліджень у цьому напрямі та можливих викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Наративи можуть використовуватися для обробки та перетворення травматичних досвідів через процес, який називається “наративною терапією” або “терапією історій”. Даний підхід допомагає тим, хто пережив травматичні події, розповісти свою власну історію, зрозуміти та переопрацювати травму, а також сформулювати нові способи реагування на страхи та страждання. У даному підході клієнт розглядається як експерт власного життя, а психолог знаходиться у позиції “не експерта”, зацікавленого відповідно до історії клієнта. Зміст полягає в тому, що проблема відокремлена від особистості, а вона має необхідні ресурси і компетенції, які можуть допомогти їй вирішити власні труднощі. Згідно досліджень Г. Гончарової (Склярова), важливими принципами є непідробна цікавість із боку терапевта та його щире бажання ставити запитання, на які він справді не знає відповіді, а отже, готовий почути та прийняти будь-що. Терапевтична бесіда може прийняти будь-який напрям, завжди існує безліч можливих шляхів (немає якогось одного “правильного” ходу бесіди, відомого фахівцю як експерту); людина, що консультується у фахівця, відіграє істотну роль у визначенні ходу терапевтичного процесу [8].

Окрім експертності клієнта, головну роль також відіграє і сама позиція фахівця. Психолог повинен поставити питання з неекспертної позиції, не нав'язуючи клієнту жодних методів або рішень, які вважає правильними. Консультант постійно просить клієнта

вибрати з кількох можливих альтернативних напрямів розвитку розмови той, який найбільше підходить, є найцікавішим, перспективним і корисним. Дотримання даної стратегії дає можливість особистості відчувати себе “автором свого життя”. Як результат людина за рахунок проговорених історій усвідомлює, що для неї є важливим у житті, власні цінності, принципи, погляди, бажання і таким чином бере на себе відповідальність за своє життя. Ще однією метою роботи є створення нових історій, відкриття альтернатив та надання можливостей людині відчувати свою свободу та спроможність вибору.

Наративна терапія концентрується на дослідженні того, як досвід викликає очікування і як очікування потім змінюють досвід через створення оповідань. Іншими словами, розповіді про життя діють як фільтри, що відокремлюють той досвід або переживання, які не узгоджуються з сюжетною лінією, від того, що клієнт сприймає як істинний досвід свого життя. Якщо їх не можна відфільтрувати, події спотворюються до тих пір, поки не вкладатимуться в основну канву [2].

Гончарова (Склярва) Г. виділила основні два принципи, на яких ґрунтується наративна практика при наданні психологічної допомоги людям в кризових життєвих ситуаціях:

1-й принцип: усі думки та поведінка людини існують у певних культурних контекстах, які надають їм особливого змісту та значення; погляд людей на світ формується через комплекс, часто несвідомих процесів “просіювання” через власний досвід та вибір тих елементів, які найбільше відповідають домінуючій історії життя [8].

2-й принцип полягає у тому, що наративні психотерапевти не вирішують проблеми клієнта. Вони зацікавлені у активності самої людини, у осмисленні людиною власної історії та наштовхуванні себе до висновків, до можливості

розширення діапазону вибору [8].

Крім цього, існують й інші способи використання наративів у терапії для обробки травматичних досвідів, що представлені нижче (рис. 1).

Отже, наративна терапія дозволяє тим, хто пережив травму, не тільки подолати минулі труднощі, але й створити новий смисловий наратив для свого життя. Вона допомагає клієнтам перейти від почуття безсилля до відчуття контролю та надії на майбутнє.

Проте, як і будь-який метод, так і метод наративної психології може бути неефективним у певних ситуаціях або з певними клієнтами залежно від ряду чинників. Передусім, даний метод може бути неефективним при недостатній мовній компетентності зі сторони клієнта. У даному випадку йдеться про особистість, котра звернулася за допомогою і не має достатньої мовної або літературної компетентності, проте вона може зітнутися з труднощами в створенні або розумінні наративів. Також даний метод може бути менш ефективним, при надмірному використанні або невмінні аналізувати історії, що може привести до надмірної ідентифікації з історіями та недооцінки або ігнорування реальних проблем.

Слід також зазначити, що крім наративної компетентності зі сторони клієнта, у деяких випадках, наприклад, при високому рівні травматизації або емоційній недоступності, людина може не захотіти або не зможе поділитися своєю історією. В такому разі метод наративної психології може бути неефективним і вимагати інших підходів, таких як, наприклад, терапія тілесних відчуттів чи терапія за допомогою мистецтва. Звідси впливає чергова причина неефективності методу, коли психологічні проблеми можуть вимагати інших методів лікування, таких як фармакотерапія або когнітивно-поведінкова терапія тощо. Метод наративу особливо буде неефективним у випадку відсутності довіри особистості до терапевта.

Створення безпечного простору	<ul style="list-style-type: none"> • Перед тим як розпочати розповідь про травматичні досвіди, терапевт допомагає клієнту створити безпечне та підтримуюче середовище, що сприяє зменшенню тривожності та ризику повторної травматизації.
Вираження історії	<ul style="list-style-type: none"> • Клієнт має можливість вільно розповісти свою історію, включаючи травматичні події, спостереження та почуття. Розповідь допомагає вивести більше деталей про травму і відчуті клієнту підтримку та розуміння.
Рефлексія та розуміння	<ul style="list-style-type: none"> • Психолог сприяє рефлексії над історією, допомагає клієнту розуміти психологічні аспекти травми, такі як: страх, вина, гнів тощо.
Пошук нових способів реагування	<ul style="list-style-type: none"> • Клієнту допомагають знайти нові, більш конструктивні способи реагування на травматичні події та подолати негативні наслідки травми.
Можливість "переписання" наративу	<ul style="list-style-type: none"> • Клієнт і терапевт можуть спільно створити новий, більш позитивний наратив, де травма не визначає особистість клієнта. Це допоможе клієнту відчути себе більш впевненим та здатним подолати труднощі.
Інтеграція і перетворення	<ul style="list-style-type: none"> • Наративна терапія сприяє інтеграції травматичних досвідів в історію клієнта, а також допомагає перетворити негативний вплив травми на досвід, ріст і розвиток.
Закріплення позитивних змін	<ul style="list-style-type: none"> • Терапевт допомагає клієнту закріпити позитивні зміни та новий наратив, щоб в подальшому підтримувати психологічне благополуччя.

рис. 1 Способи використання наративів у терапії для обробки травматичних досвідів

Крім, вищеописаних прикладів, у деяких випадках, на ефективність використання наративного методу також можуть впливати і культурні або соціальні обмеження. Деякі культури або соціальні групи можуть мати свої власні норми та цінності, які ускладнюють використання наративного підходу. Наприклад, в деяких культурах відкрите висловлювання емоцій може вважатися неприйнятним.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Незважаючи на проблеми розвитку та поширення наративної терапії, даний метод є ефективним для вирішення проблем широкого спектру. Наративна терапія залишається новим методом, котрий ще продовжує розвиватися, і в майбутньому може стати ще більш

ефективним і доступним.

Для науки наратив може нести новизну у вигляді можливості досліджень та розуміння людського досвіду з позиції індивідуальних історій. Що в подальшому може дозволити збагатити сучасні психологічні теорії більш особистісними, призвести до розробки ефективніших підходів в терапії, розуміння міжособистісних відносин, а також повпливати і на особливості використання ІІІ. Перспективи вивчення наративної терапії полягають у тому, що проведення додаткових досліджень наративної терапії допоможуть підвищити довіру до цього методу. Розробка інструментів для оцінки наративних компетентностей терапевтів допоможе забезпечити високу якість надання наративної терапії. Розробка

методів, які дозволять нарративну терапію використовувати для роботи з клієнтами, які не мають здатності або бажання

створювати нарративи, допоможе зробити нарративну терапію більш доступною для більшої кількості людей.

Список літератури:

1. Drake, D. (2020), "Narrative coaching", *The Coaches' Handbook*, Routledge, pp. 257 – 266

2. Абаніна Г. Використання нарративних практик для подолання наслідків психотравмуючих ситуацій / Г. Абаніна // *Особистість в умовах кризових викликів сучасності: Матеріали методологічного семінару НАПН України*. – За ред. академіка НАПН України С.Д. Максименка. – К. – 24 березня 2016. – С. 427 – 433

3. Абаніна Г., Опанасюк О. Нарративний підхід в сучасній психології / Г. Абаніна, О. Опанасюк // *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку*. – тези доповідей II Міжнародної конференції. – К.: Університет "КРОК". – 20 листопада 2020. – С. 188 – 190

4. Абаніна Г. Нарративні практики подолання психотравмуючих впливів / Г. Абаніна // *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку*. – Матеріали міжнародної конференції. – К.: Університет "КРОК". – 21-22 листопада 2019. – С. 401 – 403

5. Абаніна Г. Нарративні практики як ресурс подолання наслідків медіатравмуючих впливів / Г. Абаніна // *Матеріали I Всеукраїнської наукової конференції "Медіатравма в умовах інформаційної війни: психологічний та педагогічний аспекти"*. – [Електронний ресурс]

6. Абаніна Г. Стратегії опанування психотравматичного досвіду в контексті нарративного підходу / Г. Абаніна // *Правничий вісник Університету "КРОК"*. – К.: Вищий навчальний заклад Університет

економіки та права "КРОК". – Вип. 27. – 20-21 червня 2017. – С. 140 – 144

7. Вайт М. Карти нарративної практики: введення в нарративну терапію / М. Вайт. – М.: Генезис. – 2010. – С. 326

8. Гончарова (Склярова) Г., Варакіна Ю. Переваги використання нарративного підходу в кризових життєвих ситуаціях / Г. Гончарова(Склярова), Ю. Варакіна // *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей IV Міжнародної конференції*. – Київ: Університет "КРОК", 7 грудня 2022.

9. Карсканова С. Використання нарративу як методу соціально-психологічної діагностики особистості / С.Карсакова // *Науковий вісник Херсонського державного університету*. – Серія: "Психологічні науки". – 2019. – № 1. – С. 30 – 35

10. Мироненко Г. Проживання нового нарративу як спосіб психологічної реабілітації у посттравматичній ситуації / Г. Мироненко // *Київський науково-педагогічний вісник*. – № 6(06). – К. – 2015. – С. 71 – 75

11. Мілютіна К. Використання нарративної психотерапії в роботі з біженцями та ВПО / К. Мілютіна // *Соціально-психологічні технології розвитку особистості: зб. наук праць за матеріалами VIII Усеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів "Соціально-психологічні технології розвитку особистості"*. – [Електронний ресурс] – ред. колегія: Крупник І., Попович І., Тавровецька Н., Танасійчук О. (відп. за випуск) та ін. – Херсон: ХДУ, 7 квітня 2023. – С. 127 – 130

12. Чепелева Н., Смульсон М., Шиловська О., Гуцол С. Нативні психотехнології. / Н. Чепелева, М. Смульсон, О, Шиловська, С. Гуцол // Серія: "Психол.

Інструментарій”. – за заг. ред. Чепелєвої Н.
– К.: Главник. – 2007. – С. 144

13. Шебанова В. Застосування інструментарію візуально-нарративного підходу у психологічній допомозі особистості / В. Шебанова // Психолінгвістика. – 2018. – № 24(1). – С. 381 – 402

14. Gubrium, J., Holstein, J. (2009), “Analyzing Narrative Reality”, Thousand Oaks, CA: Sage

15. Meadows, D. (2003), “Digital storytelling: Research-based practice in new media”, *Visual Communication*, no. 2(2), pp. 189 – 193

16. Lenette, C., Cox L., Brough, M. (2015), “Digital Storytelling as a Social Work Tool”, *British Journal of Social Work*, no. 45, pp. 988 – 1005.

17. Sween, E. (1998), “The one — minute question: What is narrative therapy?”, *Gecko*, vol. 2, pp. 55 – 67

18. Van Wyk, R. (2008), “Narrative house: a metaphor for narrative therapy: tribute to Michael White”, *IFE Psychologia*, vol. 16, no. 2, pp. 294-319

19. White, M., Epston, D (1990), “Narrative means to therapeutic ends”, New York: Norton, p. 229

20. Mishler, E. (1995), “Models of narrative analysis: A typology”, *Journal of Narrative and Life History*, vol. 5, pp. 87 – 123

21. Mishler E. (1986), “Research Interviewing”, *Context and Narrative*, Cambridge, MA: Harvard University Press

22. Shakeri, J., Ahmadi, S., Maleki, F., [et al.] (2020), “Effectiveness of group narrative therapy on depression, quality of life, and anxiety in people with amphetamine addiction: A randomized clinical trial”, *Iranian Journal of Medical Sciences*, vol. 45(2), p. 91

23. Zarra-Nezhad, M., Pakdaman, F., Moazami-Goodarzi, A. (2023), “The effectiveness of child-centered group play therapy and narrative therapy on preschoolers’ separation anxiety disorder and social-emotional behaviours”, *Early Child Development and Care*, vol. 193(6), pp. 841 – 853

24. Draper, A., Marcellino, E., Ogbonnaya, C. (2022) “Narrative therapy and continuing bonds enquiry with refugees and asylum seekers: Bridging the past and the future”, *Journal of Family Therapy*, vol. 44(4), pp. 520 – 534.

25. Saltsman, A., Majidi, N. “Storytelling in Research with Refugees: On the Promise and Politics of Audibility and Visibility in Participatory Research in Contexts of Forced Migration”, *Journal of Refugee Studies*, vol. 34, is. 3, pp. 2522 – 2538

26. Acosta, D., Haden, C. “Supporting Latine children's informal engineering learning through tinkering and oral storytelling”, *Developmental psychology*, vol. 59(12), pp. 2342 – 2355

27. Truncellito, R., VanEpps, E., “That one time when: Reframing negative experiences with storytelling”, *Current Opinion in Psychology*, vol. 54:101697

References:

1. Drake, D. (2020), “Narrative coaching”, *The Coaches’ Handbook*, Routledge, pp. 257 – 266

2. Abanina, G. (2017), “Using narrative practices to overcome the consequences of traumatic situations”, *Personality in the context of crisis challenges of our time: Materials of the methodological seminar The National Academy of Sciences of Ukraine*, 24 March 2016, edited by Academician of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine Maksymenko S., K., pp. 427 – 433

3. Abanina, G., Opanasiuk, O. (2020), “The narrative approach in modern psychology”, *State, regions, entrepreneurship: informational, socio-legal, socio-economic aspects of development – abstracts of the II International Conference*, 20 November 2020, K.: KROK University, pp. 188 – 190

4. Abanina, G. (2019), “Narrative practices of overcoming traumatic experiences”, *State, regions, entrepreneurship: informational, socio-legal, socio-economic aspects of development –*

- Materials of the international conference, K.: Університет “КРОК”. – 21-22 November 2019, pp. 401 – 403
5. Abanina, G. (2020), “Narrative practices as a resource for overcoming the effects of media trauma”, Proceedings of the First All-Ukrainian Scientific Conference “Media Trauma in the Context of Information Warfare: Psychological and Pedagogical Aspects”, Electronic resource
6. Abanina, G. (2017), “Strategies for coping with psychotraumatic experience in the context of the narrative approach”, Legal Bulletin of KROK University, K.: KROK University of Economics and Law, is. 27, pp. 140 – 144
7. White, M. (2010), “Narrative practice maps: an introduction to narrative therapy“, M.: Genesis, p. 326
8. Goncharova (Sklyarova), G., Varakina, Y. (2022), “Advantages of using the narrative approach in crisis situations”, State, regions, entrepreneurship: informational, socio-legal, socio-economic aspects of development: abstracts of the IV International Conference, 7 December 2022, Kyiv: KROK University
9. Karskanova, S. (2019), “Using narrative as a method of social and psychological diagnosis of personality”, Scientific Bulletin of Kherson State University, Series: “Psychological Sciences”, no. 1, pp. 30 – 35
10. Mironenko, G. (2015), “Living a new narrative as a way of psychological rehabilitation in a post-traumatic situation”, Kyiv Scientific and Pedagogical Bulletin, no. 6(06), K., pp. 71 – 75
11. Miliutina, K. (2023), “Using narrative psychotherapy in work with refugees and IDPs”, Socio-psychological technologies of personality development: a collection of scientific papers based on the materials of the VIII All-Ukrainian scientific and practical conference of young scientists, graduate students and students “Socio-psychological technologies of personality development”, 7 April 2023, Editorial board: Krupnyk I., Popovych I., Tavrovetska N., Tanasiichuk O. (responsible for the issue) [et al], Kherson State University: KSU, pp. 127 – 130
12. Chepeleva, N., Smulson, M., Shylovska, O., Hutsol, S. (2007), “Native psychotechnologies”, Series: “Psychol. Instrumentarium”, Under the editorship Chepeleva N., K.: Glavnyk, p. 144
13. Shebanova, V. (2018), “Application of visual and narrative approach tools in psychological assistance to individuals”, Psycholinguistics, no. 24(1), pp. 381 – 402
14. Gubrium, J., Holstein, J. (2009), “Analyzing Narrative Reality”, Thousand Oaks, CA: Sage
15. Meadows, D. (2003), “Digital storytelling: Research-based practice in new media”, Visual Communication, no. 2(2), pp. 189 – 193
16. Lenette, C., Cox L., Brough, M. (2015), “Digital Storytelling as a Social Work Tool”, British Journal of Social Work, no. 45, pp. 988 – 1005.
17. Sween, E. (1998), “The one—minute question: What is narrative therapy?”, Gecko, vol. 2, pp. 55 – 67
18. Van Wyk, R. (2008), “Narrative house: a metaphor for narrative therapy: tribute to Michael White”, IFE Psychologia, vol. 16, no. 2, pp. 294 – 319
19. White, M., Epston, D (1990), “Narrative means to therapeutic ends”, New York: Norton, p. 229
20. Mishler, E. (1995), “Models of narrative analysis: A typology”, Journal of Narrative and Life History, vol. 5, pp. 87 – 123
21. Mishler E. (1986), “Research Interviewing”, Context and Narrative, Cambridge, MA: Harvard University Press
22. Shakeri, J., Ahmadi, S., Maleki, F., [et al.] (2020), “Effectiveness of group narrative therapy on depression, quality of life, and anxiety in people with amphetamine addiction: A randomized clinical trial”, Iranian Journal of Medical Sciences, vol. 45(2), p. 91
23. Zarra-Nezhad, M., Pakdaman, F., Moazami-Goodarzi, A. (2023), “The effecti-

veness of child-centered group play therapy and narrative therapy on preschoolers' separation anxiety disorder and social-emotional behaviours", *Early Child Development and Care*, vol. 193(6), pp. 841 – 853

24. Draper, A., Marcellino, E., Ogbonnaya, C. (2022), "Narrative therapy and continuing bonds enquiry with refugees and asylum seekers: Bridging the past and the future", *Journal of Family Therapy*, vol. 44(4), pp. 520 – 534.

25. Saltsman, A., Majidi, N. "Storytelling in Research with Refugees: On the Promise and Politics of Audibility and

Visibility in Participatory Research in Contexts of Forced Migration", *Journal of Refugee Studies*, vol. 34, is. 3, pp. 2522 – 2538

26. Acosta, D., Haden, C. "Supporting Latine children's informal engineering learning through tinkering and oral storytelling", *Developmental psychology*, vol. 59(12), pp. 2342 – 2355

27. Truncellito, R., VanEpps, E., "That one time when: Reframing negative experiences with storytelling", *Current Opinion in Psychology*, vol. 54:101697

Стаття надійшла до редколегії 21.11.2023